MIĠJA U QAGĦDA TA' SAN PAWL F'MALTA

Il-ġrajja ta' kif San Pawl wasal f'din il-Gżira tinsab miktuba fil-ktieb ta' "Għemil ir-Rosol" jew "Atti ta' l-Appostli" fejn jingħad kif il-mirkeb li fuqu kien San Pawl u sħabu waħal f'ħalq ta' baħar fi gżira jisimha Malta.

Kif kienet Malta meta ġie San Pawl? Naraw ftit kif kienet u nibdew naqra mill-bgħid.

ħed, dak il-ġens ta' nies li jgħidulhom Kangħanin.

Imma billi żewġ skieken ma joqogħdux f'għant waħda, meta Ruma kibret ma setgħux joqogħdu t-tnejn, Ruma u Kartaġni, bħala slaten f'dan il-baħar ta' ma' dwarna, li jgħidulu Mediterran. Ruma riedet għaliha dan il-baħar tannofs li kien mitmiegħex mill-Kartaġini-

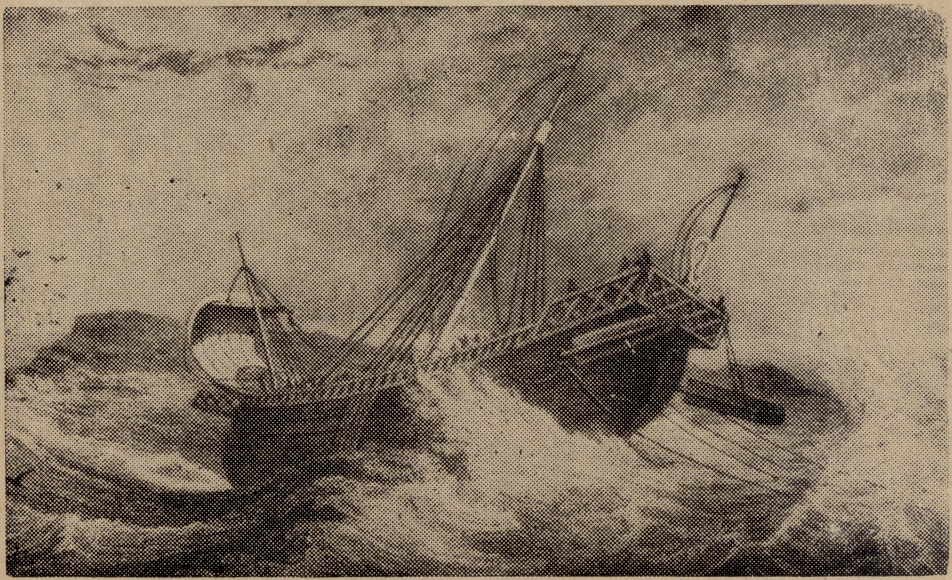

Il-ġifen li raw il-Maltin fil-għodu bikri, u niżlu x-xatt biex jagħtu l-għajnuna. Xbieha xjentifka meħuda mill-ktieb tal-Kaptan Smith, R.N.

Malta damet għal żmien twil taħt idejn il-Fenikijin, li arthom, il-Fenikja hi fuq xatt il-baħar tas-Surija, u mbagħad taħt idejn il-Kartaġinijin, nisel il-Fenikijin ukoll, li arthom kienet in-naħa ta' fejn igħidulha Tunes il-lum. Dawn in-nies kienu kollha ta' ġens wiejin, u għalhekk bejn dawn iż-żewġt iġnus beda l-ġlied. Damu jagħtu snin kbar imma fl-aħħar Ruma għalbet u sa minn qabel ma kien temm il-ġlied, Malta waqgħet taħt idejn ir-Rumani, ma' dwar is-sena qabel Kristu mitejn u sittax (216).

Billi Malta ma kenitx bgħida minn Kartaġni x-xwieni tal-Kartaġinjin kienu ġejjin u sjerin u n-nies ta' hawn kienu 'l quddiem sewwa fil-għelm u fis-snajja u fil-biedja wkoll. Għalhekk ir-Rumani meta ġew ma sabux bans xi nies lura u għalhekk magħhom ma ġibux ruħhom ħażin. Ara kemm huwa hekk li lill-Maltin ingħatatilhom ħakma kemm hi, għax hekk kien isir dak iż-żmien u hekk għadu jsir il-lum ukoll f' xi naħat. Ara l-Belt ta' Damask jgħidulha x-**Xam,** u l-art kollha ta' ma' dwarha, fis-Surija, igħidulha x-**Xam** ukoll. Il-Kajr igħidulu **Masar** u l-Eġittu kollu jgħidulu **Masar** ukoll.

Il-Imdina u ma' dwarha sal-lum, kull fejn tħaffer issib ħireb Rumani b'

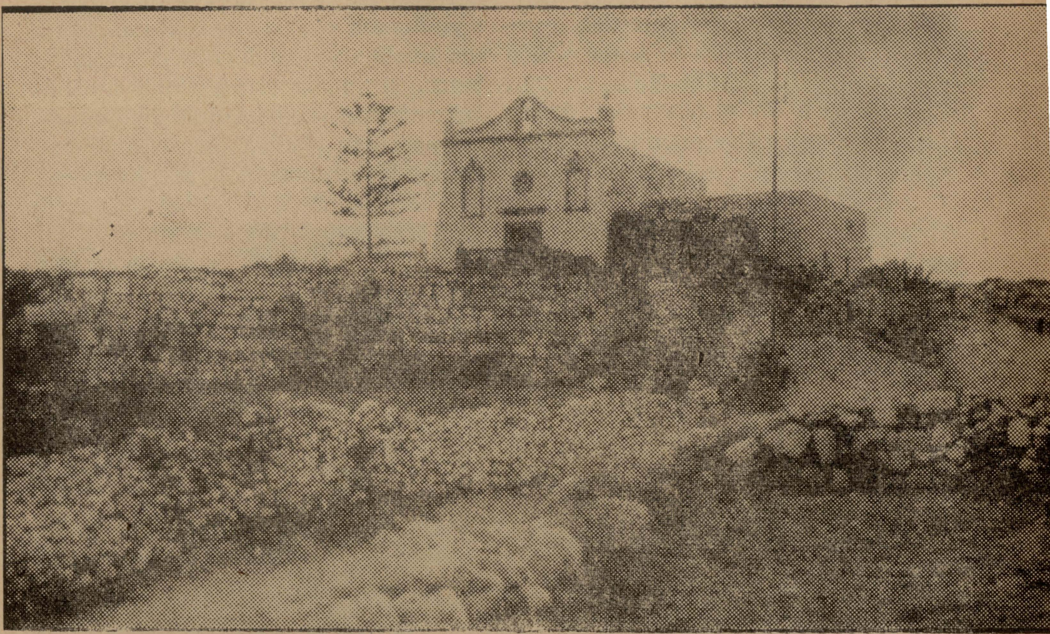

Malta. — Knisja ta' San Pawl Milqi, mibnija fuq il-fdal tal-"Farm" ta' San Publju, fejn San Pawl qagħad għal xi żmien qabel ma tala' l-Imdina.

qisha Awtonomija u l-Ħakem jew Prim Ministru (Proton tou Nisou) kien ikun Malti għad li jieħu isem Ruman.

Bosta għonja Rumani kienu jibnu djar hawn Malta u joqogħdu fihom jew għal dejjem jew għal xi żmien. Tempji Rumani kien hawn mhux ftit u tijatri wkoll 'l hawn u 'l hemm. Il-qalb ta' Malta kienet l-Imdina fejn kienu jgħammru l-għonja qishom kollha, Rumani u Maltin. L-Imdina kien jisimha Melita u minnha ħadet l-isem il-gżira kollha biċċiet ta' statwi, fuħħar, mużajk u rħam bil-kitba ta' dak iż-żmien. Għax il-Maltin ta' hemm fuq, ma għandniex x'ingħidu, kienu jgħixu bħar-Rumani, għax dejjem hekk jiġri, bħalma hawn ħafna Maltin igħixu ta' Ingliżi hawn Malta l-lum.

Il-foqra — sajjieda, bdiewa u ragħajja — kienu jgħixu fir-rħula u dawn kollha kienu nisel il-Kartaġinijin il-qodma. Barra minn dawn kien hawn raxxa Grekin u xi ftit Lhud.

Hekk kienet mela Malta meta wasal fiha San Pawl, f'Novembru (mhux fi Frar) tas-sena sittin wara li twieled Kristu.

Dari l-ajru — u miegħu l-baħar — kien jagħmel tiegħu aktar milli narawh jagħmlu l-lum. Min għandu 'l fuq minn xi mkien in-naħa tal-Wardija u Bur-Marrad, jaraw ġifen, marbut, jogħla mal-ħalel tal-baħar, bejn il-gżejjer u Bu-Ġibba. Ħafna minnhom ħarġu barra, isaqsu 'l xulxin dak il-ġifen x' sata' kien. Marru fuq il-blat u raw in-nies ta' fuq il-ġifen jixħtu l-qamħ il-

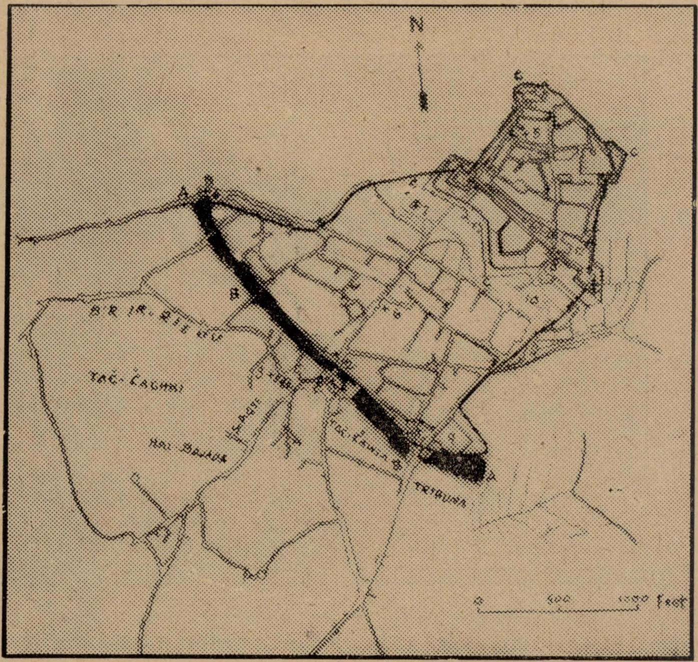

Sa fejn kienet tasal l-Imdina (li r-Rumin u l-Griegi kienu jgħidulha "Melite") meta ġie Malta San Pawl. Il-ħażż iswed juri l-foss tal-belt, li għadu hemm sal-lum.

ħamsin sena jiftakar fil-ġmiegħi sħaħ xita nieżla dejjem, irjieħ jonfħu u l-baħar jirgħa u jogħla donnu jrid jibla' l-blat. Dan issa naqas, imma la kien hekk ħamsin sena ilu aħseb u ara x'kien jagħmel elfejn sena ilu meta wasal Malta San Pawl.

Kienet mela taqliba minn dawn it-twal li damet aktar minn erbatax-il jum li ġiebet Malta lil San Pawl.

Kif sebaħ, mela għodwa waħda, il-Matin Kartaġinijin, xirfu jħarsu mill-bibien u t-twieqi tal-għorof tagħhom, baħar, u għall-ħabta ta' xi d-disa' raw ill-baħħara jtellgħu l-qala ż-żgħir ta' quddiem u niżżlu ż-żewġ tmunijiet, u għarfu li l-kaptan kien sa jara fejn idaħħal il-ġifen. Il-baħrin qatgħu l-erba' ankri, il-ġifen, miexi u jixxengel u jogħla, wasal Tal-Għażżenin, u l-pruwa tiegħu waħlet bejn żewġ blatiet.

In-nies ta' fuq il-ġifen qabżu l-baħar, u bil-għajnuna tal-Maltin-Kartaġinijin, kollha telgħu l-art qawwin sħaħ. Minn xi kelma bil-lsien Kangħani jifhmu x' kienet il-biċċa. Dawk li qabadhom il-

baħar, imsejkna, kienu qraba u ħbieb. Kien hemm ħafna Lhud u Surijin, qraba tal-Maltin mid-demm, u l-bqija għassiesa Rumani, ħbieb tal-Maltin, għax Malta kienet taħt il-ħakma tagħhom. Għalhekk għamlu mill-aħjar.

Hekk ħaduhom f'naħa kennija u ħarġu kemm ħatab kellhom, marbut qatet u maħlul, ħatab ta' Malta u ħatab li minn dan jidher li l-lifgħa kienet ġiet minn barra u Malta ma kienx hawn lifgħat. Għax kieku kien hawn, ir-raħħala Maltin kien ikollhom xi duwa għal gdim tagħha u kienu jagħmlu minnha u jtabbu lil San Pawl, biex ma jmutx, mhux joqogħdu jitħadtu fuqu biss.

Imma San Pawl ma kienx jeħtieġ duwa. Farfar il-lifgħa fil-ħuġġieġa u

Ħjiel tal-Kommendatur Abela ta' kif kienet l-Imdina, il-Belt il-Kbira ta' Malta, fi żmien ir-Rumani, meta ġie Malta San Pawl. Il-foss u żewġ pontijiet jidhru fuq ix-xellug. Fil-lemin jidher il-Palazz ta' San Publju, u 'l isfel minnu, bħal koppla, il-knisja ta' Hera, alla tar-Rumani.

kienu xtraw minn barra biex jaħmu l-ħobż jew jagħmlu l-ġir, u xegħlu ħuġġieġa kbira. Imsejkna baħħara, mirżuħin u mxarrba, daru ma' dwar il-ħuġġieġa biex jinxfu u jiddeffew.

San Pawl ma kienx kburi. Qabad hu wkoll iġorr il-ħatab u jixħet fuq il-ħuġġieġa. Imma kif sa jixħet qatta, toħroġ minn ġewwa fiha lifgħa u taqbadlu ma' idu donnha għalaq.

Ir-raħħala li raw dan inqatgħu. "Tassew li dan xi qattiel," qalu. "L-allat ma jriduhx ħaj. Ħeles mill-għarqa issa sa jmut bis-semm. Ħsara ma ġarrab xejn. "Dan xi wieħed mill-allat", qalu l-Maltin, "la darba anqas semm il-lifgħa ma jaqta' fih."

Nies il-Ħakem lemħu d-dħaħen u l-ħuġġieġa u niżlu mill-Imdina fuq iż-żwiemel biex jaraw x'kien ġara. Bagħtu aħbar lill-Ħakem li niżel huwa wkoll, u laqa' l-baħħarin fil-Villa li kellu dik in-naħa — il-baħħarin kienu b'kollox mitejn u sitta u sebgħin ruħ — u għamlilhom bħal għid, jew festa, biex jinħjew u jinsew x'kienu batew fuq il-baħar dawk il-jiem. Imbagħad telgħu l-Imdina, maċ-Ċenturjun,

San Pawl dam Malta tliet xhur u x' għamel f'dawn it-tliet xhur ma hemmx miktub fil-ktieb li għedna, għajr li fejjaq kemm morda kien hawn u lil missier il-Ħakem l-ewwel nies. Imma jekk tqiegħed ħaġa ma' ħaġa tifhem malajr li San Pawl kien għamel ħabib ma' dawk in-nies li kienu daru bih meta ħeles mill-għarqa u baqa' jmur iżurhom u jgħallimhom u għammidhom u għamilhom insara, għad li San Luqa ma qal xejn.

Kif hemm miktub, meta San Pawl ħeles mill-għarqa u silem, jew baqa' qawwi sħiħ, mill-gidma tal-lifgħa, inġrajja, għalhekk aktarx li ċ-Ċenturjun li kellu fi ħsiebu lil San Pawl kien għadu ħaj. Kieku nkiteb li San Pawl għallem id-Din Nisrani f'Malta, iċ-Ċenturjun sata' jiġi fid-deni għax ma setgħax jagħmel dan għajr li jkun hu tah il-ħalla jew permess. U la darba San Pawl kien maqbud u sejjer Ruma ħtija tat-Tagħlim Nisrani, kif iċ-Ċenturjun iħallih, taħt għajnejh, itenni dik il-ħtija mill-ġdid?

Li San Pawl sejjes id-Din Nisrani fost il-Maltin hi ħaġa minnha, imma ssejb tal-fdalijiet fl-oqbra ta' wara li ġie San Pawl f'Malta juri li sa mill-inqas,

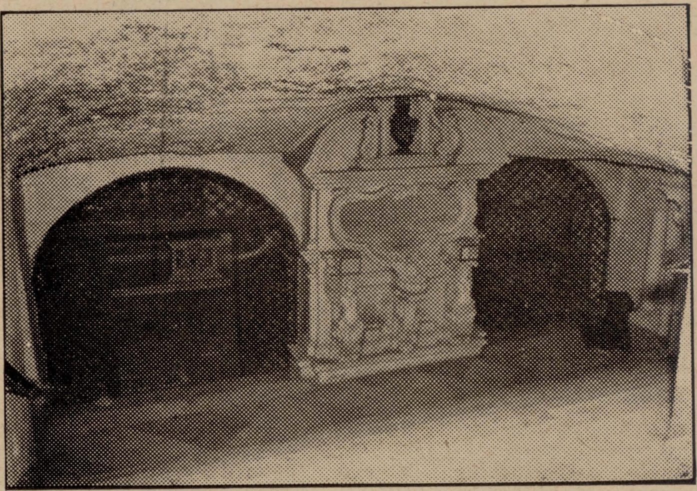

Ir-Rabat. — Il-Grotta fejn qagħad San Pawl għal xi żmien, meta kien Malta.

nies li rawh ħasbuh xi alla u għalhekk ma jistax ikun li ma saqsewhx hu x'alla kien. U la saqsewh ma jistax ikun li hu ma qalilhomx li hu ma kienx Alla imma qaddej t'Alla u hekk sab it-tarf b'dik il-mistoqsija biex jibda jgħallimhom, fuq kollox meta kien ix-xogħol tiegħu dak it-tagħlim.

Din li fil-ktieb tar-Rosol ma hemm imsemmi xejn li San Pawl għallem f' Malta, tista' tiftiehem ħafif ħafna. Għax dak il-Ktieb inkiteb xi sentejn wara l-tliet mitt sena wara li San Pawl kien żar Malta, kien għad fadal il-Pagani. Sa dak iż-żmien kienu għadhom meta jidfnu bniedem jaħarqu ieħor u jqiegħdu l-għadam tal-maħruq ġewwa l-qabar mal-midfun. L-insara ma jistax ikun li kienu jagħmlu hekk. Ma nsemmux ħwejjeġ oħra biex ma ntawlux.

Issa għandna xi għeliem li San Pawl sejjes id-Din Nisrani f'Malta? Għandna, iwa, u għandna għeliem mhux tajjeb bi ftit.

Għandna l-isem ta' **Pwales. Pwales** ma hux isem ir-raba', għax il-Pwales kienu n-nies li jgħammru dawk in-naħiet. Pwales hu l-plural ta' Pawlus, bħal: Żejtun, Żwieten; fellus, flieles. Pawlus wieħed u Pwales ħafna. Dawk li laqgħu d-Din ta' Pawlus issemmew Pwales, mhux **Christiani,** minn **Christus** bħal ma ssemmew f'Ruma. Laqgħu d-Din ta' Pawlus għalhekk Pwales issemmew.

Din hi mela fuq fuq l-istorja ta' kif ġie San Pawl f'Malta u ta' kif inżara' d-Din Nisrani f'dawn l-artijiet.

Lu.

L-EVANĠELJU TA' SAN PAWL

L-Appostlu Missierna San Pawl fl-Ittri tiegħu fis jinqeda bil-kelma "Vanġelu". Din hija kelma griega li tfisser "aħbar tajba". Kull aħbar tajba tissejjaħ "Vanġelu", imma għall-insara l-kelma "Vanġelu" ħadet tifsira oħra. Il-kelma "Vanġelu" f'ħalq l-insara ma tfissirx biss kull aħbar tajba, imma tfisser dik l-aħbar tajba fuq il-ħajja u l-ħidma ta' l-Iben ta' Alla magħmul bniedem għall-fidwa tal-bnedmin. Din hija t-tifsira tal-kelma "Vanġelu", meta aħna ngħidu l-Vanġelu ta' San Mattew jew ta' San Ġwann.

Il-kelma "Vanġelu" tfisser it-tagħlim ta' Ġesù u t-tagħlim fuq Ġesù, li miet u qam mill-mewt għall-fidwa tal-bnedmin, u li l-Appostli bdew ixandru fost il-Lhud u fost il-Ġentili. Dan huwa l-"Vanġelu" li l-Appostlu Missierna S. Pawl (li x'aktarx kien l-ewwel wieħed fost l-Appostli u l-insara kollha li nqeda b'din il-kelma), mar ixandar, il-fidwa tal-bnedmin, imwettqa minn Sidna Ġesù Kristu, għal dawk li jemmnu fih u li jiksbu l-fidwa bis-saħħa tal-Passjoni ta' Ġesù.

Għalhekk lir-Rumani San Pawl kitbilhom: "Għax jiena ma nistħix mill-Vanġelu. Għax il-Vanġelu huwa s-setgħa ta' Alla li tifdi lil kull min jemmen, l-ewwel lill-Lhudi, imbagħad lill-Grieg" (Rom. I, 16). U lil dawk ta' Efesu: "Wara li intom smajtu l-kelma tas-sewwa, il-Vanġelu tal-fidwa tagħkom, u emmintu f'Ġesù, ħadtu l-għelm ta' l-Ispirtu Mqaddes, imwiegħed lilkom" (Eph. I, 13).

San Pawl isejjaħ dan il-Vanġelu l-"Vanġelu tiegħi", **Evangelium meum** (Rom. II,16; XVI, 25; 2 Tim. II, 8), jew il-'Vanġelu tagħna" **Evangelium nostrum** (I Thes. I, 5; 2 Thes. II, 13; 2 Cor. IV, 3). Huwa tħaddet fuq il-Vanġelu tiegħu bi kliem bħal dan: "Issa, ħuti, jiena rrid ngħarrafkom dak il-Vanġelu li kont xandartilkom u li wkoll intom kontu lqajtu u li fih tinsabu. Bih intom ġejtu mifdijin, jekk intom tibqgħu sodi fih kif jiena kont xandartulkom: inkella t-twemmin tagħkom ikun fieragħ (1 Cor. XV, 1-2). San Pawl igħid ukoll kif tgħallem dan il-Vanġelu, mhux le minn bnedmin oħra, imma mingħand Sidna Ġesù Kristu nnifsu (Gal.I, 11; II, 21).

U x'kien dan il-Vanġelu ta' S. Pawl? Igħidulna huwa stess: "Li l-Ġentili għandhom ikunu (bħal Lhud) werrieta u msieħbin fl-istess Ġisem u jkollhom sehem fil-wegħda ta' Ġesù fi Kristu Ġesù permezz tal-Vanġelu, li tiegħu jiena sirt ministru, minħabba l-għotja tal-grazzja ta' Alla, li lili ġiet mogħtija skond il-ħidma tal-qawwa Tiegħu. Lili, lanqas wieħed fost il-qaddisin kollha, ġiet mogħtija l-grazzja li nxandar qalb il-Ġentili l-għana qatt imfittex ta' Kris-